

Judziński, Józef

"Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie"

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 4, 497-503

1979

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Józef Judziński

„ZAPISKI KUJAWSKO—DOBRZYŃSKIE”

Zmiany w podziale administracyjnym Polski w 1975 roku spowodowały niejednokrotnie wyzwolenie lokalnych ambicji w nowo utworzonych województwach, zwłaszcza środowisk kulturalnych i naukowych, co z kolei zyskało uznanie i poparcie miejscowych władz. W wielu regionach kraju, gdzie dotychczas nie było ani możliwości organizacyjnych, ani odpowiednio przygotowanej kadry do pracy twórczej, zaowocowały inicjatywy, które budzą powszechne uznanie. Zasługuje na nie nowe wydawnictwo, poświęcone Kujawom i ziemi dobrzyńskiej, które ostatnio ukazało się we Włocławku pod nazwą „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”^{*}.

Wydawcą „Zapisek” jest Dobrzyńsko-Kujawskie Towarzystwo Kulturalne we Włocławku, skupiające nie tylko mieszkańców województwa, lecz także wiele osobistości świata nauki i kultury spoza tego regionu, niejednokrotnie jednak ściśle z nim związanych. Część działaczy Towarzystwa weszła w skład kolegium lub komitetu redakcyjnego „Zapisek Kujawsko-Dobrzyńskich”. Wydawnictwem żywo interesują się włocławskie władze polityczne i administracyjne. Mogło się ono ukazać właśnie dzięki pomocy finansowej Urzędu Wojewódzkiego we Włocławku.

W nocie odredakcyjnej (s. 7) zaprezentowano w sposób ogólnikowy koncepcję zawartości i rolę omawianej serii wydawniczej. Tematyka historyczna Kujaw i ziemi dobrzyńskiej w całości wypełniła wcale okazały tom pierwszy „Zapisek”, który zapoczątkował serię A. Następne tomy mają być poświęcone, jak wynika z zapowiedzi redakcji, badaniom ruchów społeczno-politycznych (seria B), problematyce kultury i oświaty (seria C) oraz stosunkom gospodarczym regionu kujawsko-dobrzyńskiego (seria D). Można domyślać się, że nowy cykl wydawniczy rozpocznie znów tematyka historyczna serii A.

Układ zawartości serii A „Zapisek Kujawsko-Dobrzyńskich” został zapewne ustalony tylko w kilku podstawowych działach, które pozostaną niezmiennione w kolejnych tomach. Stałym działem — jak przypuszczam — będą niewątpliwie „Studia i artykuły” (których zresztą z niewiadomych przyczyn nie opatrzone tytułem tak w spisie treści, jak też wewnątrz tomu), „Materiały i dyskusje”, czy też „Sprawozdania, przeglądy, komunikaty”. Ale już takie działy, jak „Bibliografia” lub „Calendarium”, będą pewnie w przyszłości umieszczane tylko w jednej z zapowiedzianych serii. Jeśli bowiem „Zapiski” staną się kwartalnikiem to zarówno bibliografia, jak też calendarium wydarzeń, obejmujące zwykłe okres jednego pełnego roku kalendarzowego, nie mogą dzielić się na krótsze odcinki, gdyż miałyby się to z założeniem wydawniczym. Można natomiast zgłosić postulat, aby redakcja zadbała o wprowadzenie w następnych seriach działu „Recenzje i omówienia”, w którym

^{*} Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie, Seria A Historia. Włocławek 1978. Dobrzyńsko-Kujawskie Towarzystwo Kulturalne we Włocławku, ss. 282.

czytelnik znalazłby krytyczną ocenę aktualnej literatury naukowej lub popularnonaukowej, poświęconej regionowi Kujaw i ziemi dobrzyńskiej.

Studia i artykuły historyczne poprzedza publikacja wstępna I sekretarza KW PZPR we Włocławku, Edwarda Szymańskiego pt. *Stan i perspektywy rozwoju województwa włocławskiego* (ss. 9—24). Autor zobrazował proces kształtowania się regionu, począwszy od rewolucyjnych tradycji ruchu robotniczego na Kujawach i ziemi dobrzyńskiej na progu XX wieku, poprzez dzieje walk klasowych w okresie międzywojennym i zmagañ ugrupowań lewicowych z hitlerowskim okupantem, wyzwolenie Polski w 1945 roku, tworzenie podstaw władzy ludowej, szybki rozwój gospodarczy i społeczny regionu, aż do reformy administracyjnej państwa w 1975 roku, w wyniku której zostało utworzone województwo włocławskie. Charakterystyka nowego województwa na tle społeczno-gospodarczego rozwoju kraju oraz wnikliwie nakreślona perspektywa rozwojowa regionu Kujaw i ziemi dobrzyńskiej zamyka artykuł.

Silną stroną recenzowanego tomu jest interesujący dobór i treść zamieszczonych w nim materiałów, zwłaszcza w nienazwanym dziale „Studiów i artykułów”. Rozpoczął je Jan Powierski, przedstawiając skrupulatnie stan i potrzeby badań nad dziejami brzeskich Kujaw i ziemi dobrzyńskiej we wczesnym średniowieczu (IX—XII w.), lecz mimo znacznej objętości publikacji (ss. 25—47) nie zdołał wyczerpać tematu, omawiając zaledwie dorobek naukowy, jak też luki w dotychczasowych badaniach w odniesieniu do środowiska geograficznego i osadnictwa tego regionu. Jest to część pierwsza obszerniejszego opracowania, które pierwotnie miało obejmować kilka rozdziałów. Zapewne w jednym z kolejnych tomów „Zapisek” ukaże się jego zakończenie.

Cztery następne artykuły wiążą się ściśle z dziejami Kujaw brzeskich i ziemi dobrzyńskiej w okresie rządów czeskich w Polsce oraz panowania Władysława Łokietka po jego powrocie z wygnania. Każdy z tych artykułów ukazuje inne zagadnienie, lecz wszystkie posiadają jedną wspólną cechę: w sposób odkrywczy i nowatorski rekonstruują zdarzenia historyczne, charakteryzują rolę społeczności lub jednostek tego regionu w trudnym dla Polski okresie przełamywania skutków rozbitcia dzielnicowego.

W artykule Zenona Szawłowskiego pt. *Rola Brześcia Kujawskiego w upadku władzy Przemysławów w Polsce* (ss. 49—62) znajdujemy szereg trafnych spostrzeżeń o dużym stopniu prawdopodobieństwa. Autor słusznie zaakcentował wiodącą rolę Brześcia Kujawskiego w walce społeczeństwa Kujaw i Wielkopolski wschodniej z Czechami w latach 1305—1306, czego dobitnym wyrazem był rozejm toruński ze stycznia 1306 roku między radą miejską Brześcia a wielkopolsko-kujawskim starostą czeskim Pawłem z Paulstajnu, zapośredniczony przez dostojników Zakonu Krzyżackiego. Interesująca jest także teza, że decydujące znaczenie w sprawie opowiedzenia się społeczeństwa wielkopolskiego w 1306 roku po stronie Henryka głogowskiego, a nie Władysława Łokietka, miał zjazd rodu Zarebów w Pyzdrach z 20 marca 1306 roku. Postawa tego potężnego rodu wielkopolskiego wpłynęła na przyszłe losy całej Wielkopolski i jej walkę zbrojną z Czechami w ścisłym porozumieniu z Henrykiem głogowskim, który prawdopodobnie wtedy został uznany księciem ziemi poznańskiej, zgodnie z układem krzywińskim i ugodą kościańską. Ziemię kaliską zajął stronnik czeski i zięć Wacława II — książę wrocławski Bolesław, a tylko skrawki Wielkopolski wschodniej z Koninem i Nakłem wraz z powiatami przypadły w udziale Władysławowi Łokietkowi, który w tych częściach kraju miał wielu stronników i mógł w pełni liczyć na poparcie. Wydaje się

również, że Szawiłowski wyjątkowo trafnie powiązał fakt wyodrębnienia ze starostwa pomorsko-kujawskiego (prawdopodobnie w połowie 1304 r.) księstwa brzesko-kujawskiego i jego przyłączenia do starostwa wielkopolskiego z rozpoczęciem pertraktacji czesko-brandenburskich w sprawie zamiany terytorium Pomorza Gdańskiego za marchię miśnieńską, którą Wacław II pragnął odzyskać. Początek tych przetargów łączy Autor z wyodrębnieniem ziemi pomorskiej jako oddzielnego starostwa, które powierzono Piotrowi z Nowego, mianowanemu przez Wacława II czeskim starostą Pomorza Gdańskiego.

Jednakże nie wszystkie stwierdzenia Szawiłowskiego zostały w pełni rozwinięte oraz należyce udowodnione. Budzi sprzeciw sformułowanie, iż „w literaturze historycznej w zasadzie panuje zgodność poglądów, że Krzyżacy u p r z e d z i ł i [podkreślenie — J. J.] Wacława II i w roku 1300 pierwsi zajęli Kujawy brzeskie” (s. 52). Z dalszego ciągu wywodów wynika, że Autor bynajmniej nie podziela tego zdania, gdyż sam stwierdza, iż „do Brześcia Kujawskiego na wyraźne życzenie Wacława II szybko wkroczyły załogi krzyżackie, aby uniemożliwić przygotowanie zbrojnego oporu przez mieszczan brzeskich” (s. 53). Głównie zaś nie podziela poglądu Jana Powierskiego, jakoby Krzyżacy zajęli w 1300 roku Kujawy brzeskie w walce zbrojnej ze stronnikami Łokietka, argumentując, iż brak jest źródeł na potwierdzenie tej tezy. Sam jednakże również nie jest w stanie przytoczyć dowodu źródłowego dla uzasadnienia swojego poglądu o pokojowym zajęciu Kujaw brzeskich przez Krzyżaków. Z jego rozważań ponadto wynika, że skłonny jest uważać komtura brzeskiego Jana Sachse wyłącznie za przedstawiciela krzyżackiego, dzierżącego Kujawy brzeskie raczej z ramienia Zakonu, a nie króla czeskiego. Ten fragment został zresztą sformułowany niezbyt jasno, podobnie jak zdanie na początku artykułu: „Ich bezpośredniej władzy [tj. Czechów — J. J.] podlegała ziemia krakowska, sandomierska, sieradzka, łęczycka, wielkopolska oraz Pomorze Gdańskie i od roku 1301 księstwo brzesko-kujawskie”.

Kolejne studium, pióra Kazimierza Jasińskiego, pt. *Rola Siemowita księcia dobrzyńskiego w stosunkach polsko-krzyżackich w 1308/1309 r.* (ss. 63—84) poświęcone zostało wyjaśnieniu przyczyn i okoliczności decyzji Władysława Łokietka o przywołaniu Krzyżaków na pomoc załozce polskiej, która w 1308 roku broniła grodu gdańskiego przed Brandenburczykami i zbuntowanymi mieszczanami gdańskimi. Wykorzystując skrupulatnie fragment relacji świadka procesu polsko-krzyżackiego w 1422 roku, Jerzego Merkiela, oraz inne przekazy źródłowe i dotychczasową literaturę przedmiotu, Autor wysunął nową hipotezę, że Władysław Łokietek zwrócił się do Zakonu Krzyżackiego o pomoc dla obrońców Pomorza Gdańskiego za niefortunnym podszeptem swego brata — księcia dobrzyńskiego Siemowita. Jasiński przedstawił ponadto szerszej kontakty polityczne i genealogiczne powiązania Piastów kujawskich (Władysława Łokietka, a zwłaszcza Siemowita dobrzyńskiego), spowinowacanych z dostojnikami krzyżackimi — Gunterem i Sieghardem von Schwarzburg oraz z księżętami Rusi halicko-wołyńskiej. Dzięki temu wzmocnił wiarygodność zeznania Jerzego Merkiela, a także umożliwił lepsze zrozumienie decyzji Łokietka, w ślad za podsunętą mu propozycją w sprawie zwrócenia się do Krzyżaków o pomoc dla obrońców Gdańska.

Zamkniętą część stanowi studium genealogiczne o staroście kujawsko-wielkopolskim Stefanie Pękawce i jego rodzie (ss. 85—97). Autor studium — Jan Pakulski — zbadał etymologię przydomka Pękawka, który najłatwiej

powiązać z miejscowością Pękowiec (dawniej Pękawa), omówił wygląd pieczęci Stefana Pękawki, przywieszzonej do jego dokumentów z 1317 i 1319 roku, a także prześledził informacje źródłowe o środowisku rodzinnym starosty. Następnie przedstawił działalność polityczną Stefana oraz Nawoja; ten ostatni był najprawdopodobniej krewnym po mieczu starosty Stefana Pękawki, niewątpliwym Toporczykiem, używającym krótko przydomka topograficznego Pękawka w okresie, kiedy posiadał jakiś dział w Pękawie.

Do bardzo interesujących wniosków doszedł Janusz Bieniak w artykule *List kanclerza kujawskiego do rady Starego Miasta Torunia ze stycznia 1331 roku* (ss. 99—149). List ten, dotąd nie publikowany i nie wykorzystany w literaturze naukowej, nie posiada daty rocznej; w trzech dotychczasowych opisach archiwalnych powyższego dokumentu oraz w jego regescie, zamieszczonym w przewodniku po wystawie *Kujawy w dokumencie* (Inowrocław 1958), za datę roczną listu błędnie uważano rok około 1350 lub 1409. Autor artykułu przeprowadził szczegółową analizę paleograficzną źródła i jego treści, prześledził zmiany w obsadzie dygnitarstw krzyżackich z ziemi dobrzyńskiej po zagarnięciu jej przez Zakon w 1329 roku oraz zajął się szerzej osobą wystawcy listu i wymienionymi w nim przedstawicielami strony krzyżackiej. W efekcie nie tylko sprostował datę listu kanclerza kujawskiego, która może przypadać wyłącznie na oktagwę św. Agnieszki, czyli 22—27 stycznia w 1331 roku, gdyż wtedy (między 18 X 1330 i 24 VI 1331) panował rozejm między Polską a Krzyżakami, lecz ponadto ustalił, że urząd komtura dobrzyńskiego, podporządkowany prawdopodobnie ziemskiemu komturowi chełmińskiemu, utworzony został przez Zakon Krzyżacki już w kwietniu 1329 roku i istniał co najmniej do kwietnia 1332 roku. Krzyżacka reforma administracyjna, przeprowadzona między listopadem 1335 a grudniem 1337 roku, doprowadziła zapewne ostatecznie do likwidacji komturstw ziemi chełmińskiej i dobrzyńskiej. Zastąpiono je dwoma odrębnymi urzędami wójtów dla każdej z tych ziem równorzędnymi i raczej niezależnymi od siebie.

Pozostałe ustalenia streścił Autor w 15 punktach, sumujących wyniki badawcze; dotyczą one tych poddanych Zakonu Krzyżackiego, którzy nie zważając na obowiązujący strony rozejm, dopuszczali się łupiestw w pobliżu Brześcia Kujawskiego, tj. kolejnych komturów ziemi dobrzyńskiej z lat 1329—1332 oraz Ortka zwanego Nuschyn (Nüsschen = Orzeszek), zapewne brata lub syna rycerza pomorskiego Jana Noschena z Piastoszyna koło Tucholi. Ponadto Bieniak ustalił, że wystawca listu — Mikołaj, był synem Roberta z Radomska, mieszczanina niemieckiego pochodzenia z ziemi sieradzkiej, kanonikiem kapituły gnieźnieńskiej, poznańskiej, płockiej i wrocławskiej oraz kapelanem królewskiej małżonki — Jadwigi Łokietkowej. Protekcją tej królowej ułatwiła Mikołajowi uzyskiwanie godności kościelnych i urzędów państwowych: najpierw wóldarza, a następnie kanclerza kujawskiego (został nim między 23 I a 24 II 1330 r.).

Dużo miejsca poświęcił Autor problematyce polskiej administracji na Kujawach w latach 1317—1332, zwłaszcza zaś sprawie częściowego przeniesienia kompetencji starostów wielkopolskich na instytucje i urzędy lokalne Kujaw brzeskich, co ściśle wiąże się z ustaleniem zakresu uprawnień przede wszystkim wóldarza oraz kanclerza kujawskiego. O kompetencjach tego ostatniego można wnioskować na podstawie jego dwu listów do rady miejskiej Starego Torunia, zamieszczonych na końcu artykułu w postaci aneksu źródłowego, w języku oryginałów (łacinie) oraz tłumaczeniu polskim. Dzięki arty-

kułowi wiedza historyczna o stosunkach polsko-krzyżackich na terenie Kujaw i ziemi dobrzyńskiej w okresie wojen Polski z Zakonem Krzyżackim w ostatnich latach panowania Władysława Łokietka została znacznie poszerzona, a niektóre fakty — dotąd niepewne — podbudowane źródłowo.

Ważną dla woj. włocławskiego problematykę badań epigraficznych zaprezentował Andrzej Mietz (zastępca redaktora „Zapisek”) w studium pt. *Program badań inskrypcji do 1800 roku na Kujawach i ziemi dobrzyńskiej* (ss. 151—163). Badania epigraficzne prowadzone są obecnie w kilku ośrodkach naukowych, z których na czoło wybija się Instytut Historii Uniwersytetu Warszawskiego, zajmujący się inskrypcjami nowożytnymi (z XIX i XX w.), oraz zespół badawczy Józefa Szymańskiego, utworzony w Instytucie Historii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach i następnie przeniesiony do Instytutu Historii UMCS w Lublinie. Ten ostatni zespół zakłada systematyczne zbieranie, inwentaryzowanie i odczytywanie, a także edytorskie opracowanie źródeł epigraficznych sprzed 1800 roku. Poza wymienionymi ośrodkami badaniami epigraficznymi zajmują się także zespoły w Krakowie, Łodzi, Kielcach, Poznaniu i Gdańsku oraz w Instytucie Historii UMK w Toruniu, gdzie pod kierownictwem naukowym prof. dr. Kazimierza Jasińskiego został utworzony zespół do badań inskrypcji powstałych na Kujawach i w ziemi dobrzyńskiej przed 1800 rokiem, jak też epigrafiki nagrobnej z lat 1800—1914 na Kujawach. Z zespołem epigraficznym przy UMK współpracują: Wojewódzki Konserwator Zabytków w Bydgoszczy oraz Wydział Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego we Włocławku.

Andrzej Mietz w skrócie omówił wyniki dotychczasowych badań epigraficznych na Kujawach i w ziemi dobrzyńskiej, prowadzonych przez etnografów, muzeologów, historyków sztuki i architektury (świeckiej i sakralnej) oraz historyków. Najwięcej miejsca poświęcił problematyce organizacji badań epigraficznych ośrodka toruńskiego, głównie zaś klasyfikacji badanych obiektów i ich rozmieszczeniu oraz metodzie inwentaryzacji inskrypcji na wzorcowej karcie inwentarzowej, dokładniejszej niż w innych ośrodkach badań epigraficznych.

Niekorzystnie na tle innych artykułów prezentuje się materiałowe opracowanie Olgi Nikonowicz pt. *Przemiany polityczne we Włocławku w pierwszym okresie dyktatury sanacyjnej 1926—1930* (ss. 165—191). Zamiast dynamicznie zarysowanych przemian politycznych Autorka zestawiała działalność wszystkich ugrupowań i partii politycznych z terenu Włocławka w latach 1926—1930 w sposób statyczny. Słabą stroną tego artykułu jest jego konstrukcja, a właściwie jej brak, przeładowanie surowym materiałem archiwalnym, nieporadności językowe (np. ss. 166—167) oraz nieumiejętność w posługiwaniu się przypisami źródłowymi (np. s. 166, przyp. 5). Tytuł artykułu został sformułowany sztucznie, a daty krańcowe ustalono mechanicznie i bez uzasadnienia: zastrzeżenia budzi zwłaszcza przyjęcie cezury roku 1930. Autorka miała zresztą kłopot z utrzymaniem tej cezury podczas opisu np. akcji podsyćniania przez włocławską endecję antyżydowskich ekscesów, które nasiliły się w latach 1931—1937, co w artykule zostało udokumentowane źródłowo (por. s. 170, przyp. 20). Wniosek końcowy Autorki „Omówione dane świadczą, iż w okresie 1926—1930 działalność endecji włocławskiej skupiła się przede wszystkim wokół dwóch zagadnień. Pierwszym był niewątpliwie front walki z sanacją(czyli walki o władzę), drugim — antysemityzm” (s. 171) — jest jednak oparty, jak widzimy, na faktach późniejszych, wykraczających poza

ramy chronologiczne „pierwszego okresu dyktatury sanacyjnej”, czyli lata 1926—1930.

Dział „Studiów i artykułów” zamyka redaktor „Zapisek Kujawsko-Dobrzyńskich” — Marian Kallas 20-stronicowym przyczynkiem (ss. 193—212), zatytułowanym *Z przeszłości administracyjnej Kujaw i ziemi dobrzyńskiej (od rozbiorów do utworzenia województwa wrocławskiego)*. Autor zajął się jedynie zmianami w podziałach administracyjnych Kujaw i ziemi dobrzyńskiej. Kilkudzianoświe wprowadzenie przypomina, że ukształtowany w XIII wieku podział na Kujawy brzeskie, inowrocławskie i ziemię dobrzyńską doprowadził w późniejszym czasie do utworzenia na tym obszarze województw brzesko-kujawskiego i inowrocławskiego, połączonych z ziemią dobrzyńską. Dopiero rozbiory Polski naruszyły ów stan rzeczy i przez najbliższe dwa stulecia ulegał on ciągłym przemianom.

Marian Kallas przedstawił tylko podziały Kujaw i ziemi dobrzyńskiej na departamenty, województwa, gubernie, prowincje, rejencje, okręgi oraz powiaty, pomijając podziały specjalne i postulaty modyfikacji obecnego podziału administracyjnego. Dynamikę przemian w podziałach administracyjnych tego terenu, chyba zarysowaną najpełniej dla okresu Księstwa Warszawskiego oraz Królestwa Polskiego, obrazują dwie mapki (z końca XIX wieku oraz z okresu dwudziestolecia międzywojennego).

Dział „Materiały i dyskusje” otwiera rozprawka Jana Tęgowskiego: *W sprawie emendacji daty dokumentu Przemysła II dotyczącego powrotu Siemomysła na Kujawy* (ss. 213—219), w której Autor trafnie uzasadnia postulat, że data roczna dokumentu układu łądzkiego — 1278, powinna być zastąpiona właściwszą — 24 sierpnia 1279. Uzasadnia ją lepiej zarówno tytuł Przemysła II „dux Maioris Polonie” (a więc władcy całej Wielkopolski), jak też nieobecność księcia kaliskiego Bolesława Pobożnego, który zainteresowany był bezpośrednio sprawami kujawskimi. Przesunięcie daty dokumentu łądzkiego z 1278 na 1279 rok jest możliwe, gdy przyjmiemy, że nastąpiła omyłka pisarska w oznaczeniu tej daty cyframi rzymskimi. Wtedy śmierć Bolesława Pobożnego, która nastąpiła w kwietniu 1279 roku, przemawia za emendacją daty dokumentu łądzkiego Przemysła II.

W powyższej rozprawce znajdujemy ponadto szereg innych interesujących spostrzeżeń o roli układu łądzkiego w uformowaniu stosunków politycznych między Przemysłem II wielkopolskim, Leszkiem Czarnym i Siemomysłem kujawskim. Powróć do dobrych stosunków między Kujawami, Wielkopolską a Małopolską umożliwił tym książętom dzielnicowym podjęcie walki z zagrożeniem zewnętrznym ze strony Krzyżaków i Brandenburcii.

W dziale tym znajdujemy także obszerny artykuł materiałowy Zenona Guldona *Osadnictwo powiatu radziejowskiego w XVII—XVIII wieku* (ss. 221—253), który stanowi pierwszą część większej całości o rozwoju osadnictwa na Kujawach brzeskich. Autor scharakteryzował ogólnie literaturę przedmiotu oraz podstawę źródłową, a następnie zanalizował zjawiska osadnicze, które zaszły w XVII i XVIII wieku na terenie powiatu radziejowskiego. Zamieścił ponadto cztery tabele dotyczące: osad woj. brzesko-kujawskiego w II poł. XVI wieku (powierzchnia w km² i liczebność osad), nowych osad pow. radziejowskiego w XVII—XVIII wieku (wg charakteru gospodarczego i ich liczby), osad wg własności ziemskiej oraz liczby dymów i ludności pow. radziejowskiego w XVII—XVIII wieku. Artykuł zamyka obszerny wykaz wszystkich 208 osad powiatu radziejowskiego, w którym — obok nazwy każdej miejscowości —

Autor podaje zwykle jej bliższą lokalizację, a następnie, przy konkretnej dacie, wymienia czyją była własnością, podaje liczbę dymów i liczbę ludności wg struktury społecznej wsi.

Następne działy „Zapisek” nie posiadają tak wyraźnego profilu, jak dwa poprzednie. Wartość materiałów, zamieszczona w tych działach, jest także zróżnicowana. Marian Pawlak napisał do działu „Sprawozdania, przeglądy, komunikaty” piękny szkic o dziejach szkoły, której jest absolutem, zatytułowany *Jubileusz 75-lecia Liceum Ziemi Kujawskiej we Włocławku* (ss. 255—262), znacznie wykraczający poza ramy zwykłego opisu uroczystości jubileuszowych, bo przedstawiający także początki szkoły, jej patriotyczne tradycje, okres świetności w latach międzywojennych, walkę grona pedagogicznego, absolwentów i uczniów Liceum z hitlerowskim okupantem oraz wykaz słynnych wychowanków Liceum Ziemi Kujawskiej.

Adam Makowiecki w kolejnym dziale, niestety nie zatytułowanym znów (por. s. 263 i spis treści — s. 5), opracował *Bibliografię Kujaw i ziemi dobrzyńskiej za rok 1976* (ss. 263—267). Pozostałe materiały, niestety, swym poziomem znacznie odbiegają od dwu poprzednich. Marek Zapędowski z Włocławka (przy jego nazwisku niepodano miejscowości, mimo iż przy wszystkich pozostałych autorach nazwę miejscowości umieszczono w nawiasie), sekretarz komitetu redakcyjnego „Zapisek” zestawił w ostatnim dziale omawianego tomu — *Calendarium* — (ss. 269—282), zatytułowane w spisie treści (s. 5) zupełnie inaczej niż w tekście (s. 269), wydarzenia z terenu woj. włocławskiego w 1977 roku w układzie chronologicznym. Obok wydarzeń naukowych i kulturalnych, których w wydawnictwie naukowym można było oczekiwać, Autor zamieścił także informacje lokalne o wydarzeniach politycznych, społeczno-gospodarczych, a nawet sportowych. Jedna z informacji posłużyła Zapędowskiemu nawet do zamieszczenia pełnego tekstu nagrodzonego tryptyku w konkursie na małą formę literacką (15 V 1977). Zabrakło jednakże miejsca na bardziej skrótowy i „wyprofilowany” przegląd najważniejszych wydarzeń od chwili utworzenia woj. włocławskiego, tj. od 1 czerwca 1975 roku. Takie zamierzenie można raczej przypisać bibliografii Adama Makowieckiego, lecz nie Markowi Zapędowskiemu.

Pierwszy tom „Zapisek Kujawsko-Dobrzyńskich” roi się — niestety — od błędów korektorskich. Rekordowo dużo jest ich w artykule Zenona Szawłowskiego, zwłaszcza w tekstach łacińskich. Dziwi to, gdyż w niektórych artykułach (np. Kazimierza Jasińskiego) w ogóle nie zauważa się błędów korektorskich. Artykuł Szawłowskiego został też wyjątkowo niestarannie zaadiustowany, podobnie jak tekst Olgi Nikonowicz.

Reasumując, stwierdzić jednak należy, że wydawcom i mecenasowi „Zapisek” — Urzędowi Wojewódzkiemu we Włocławku — należą się słowa uznania za cenną i ambitną inicjatywę, wysokie wymagania edytorskie oraz — na ogół — wysoki i wyrównany poziom naukowy zamieszczonych opracowań. Przeważająca część publikacji posiada bowiem walor najcenniejszy w nauce: odkrywczość spojrzenia na badany odcinek dziejów regionu Kujaw i ziemi dobrzyńskiej.